

Д. Пандев (Скопје, РС Македонија)

Односот на Рина Усикова кон изворите на руската македонистика

Апстракт: Во рефератот се сублимираат заклучоците на Рина Усикова изложени во нејзиниот реферат «Руската славистика за македонскиот јазик пред неговото кодифицирање» за лингвистичките истражувања на В.И. Григорович, А.М. Селишчев и С.Б. Бернштејн во врска со нивниот интерес за македонскиот јазик во руската славистика во соодветниот период.

Клучни зборови: социолингвистика анализа, славистика, балканистика, историја на јазикот и културата

D. Pandev (Skopje, RN Macedonia)

Rina Usikova's Attitude to the Origins of Russian Macedonian Studies

Abstract: The paper summarizes Rina Usikova's conclusions presented in her paper "Russian Slavonic for Macedonian before Its Codification" about the linguistic research made by V.I. Grigorovich, A.M. Selishchev and S.B. Bernstein in connection with their interest in the Macedonian language in Russian Slavic Studies in the respective period.

Key words: sociolinguistics analysis, Slavic Studies, balkanistics, history of language and culture

1. Не е мал бројот на руските слависти и лингвисти, како и на руските научници од други области (археологија, историја...), од втората половина на XIX век и првите две децении на XX век, кои го насочиле својот интерес кон Македонија и, особено, кон македонската јазична и, воопшто, историскофилолошка и етнографско-социолошка, проблематика. Нивните проучувања во соодветна мера биле поттик и за македонските филолози во втората половина на XX век што е можно подетално и подлабоко да се запознаат со претходните теренски набљудувања и истражувања вршени на македонска почва од страна на руски научници, како и со кабинетско-теориските размислувања и дебатирања за македонските состојби пред Втората светска војна. Нивните согледувања претставуваат значаен влог во македонската филологија, особено во историјата на македонската книжевност, како и во историјата и дијалектологијата на македонскиот јазик.

Така, уште во своите први книги и статии од областа на македонистиката, Блаже Конески и Харалампие Поленаковиќ го истакнуваат значењето и улогата на Виктор Иванович Григорович за македонската преродба. Притоа, Конески истакнува «Од голема важност за него (за Димитар Миладинов. – *Д.П.*) беше сусретот со рускиот на-

учник Виктор Григорович, кој што во 1845 год., дојде на својата обиколка по Македонија, во Охрид и го посети училиштето, каде што Димитар Миладинов предаваше на грчки јазик. “Не ли сте наши браќа?” – му рекол Григорович, забележуејќи му, зашто да предава на грчки. Тој го кани да напише граматика на својот мајчин јазик. Оттогаш врските на Димитар Миладинов со Руси се непрекидни и живи» (Конески 1945).

Овој исказ на Конески е мисла-водилка во голем број реферати што се однесуваат на македонската преродба.

Што се однесува до руските слависти, особено е значаен податокот дека во првиот дел на својата «Грамматика на македонскиот литературен јазик» (1952), Блаже Конески се потпира врз класификацијата на С. Куљбакин на старословенските текстови, наведувајќи ја уште во првата фуснота неговата констатација дека «Македонскиот произлез на Асемановото евангелие, Синајскиот псалтир и Синајскиот еухологиј не е од никого поставен под сомнение» (Конески 1952: 8). Во уводот на «Грамматиката», Конески се надоврзува на проучувањата на Петар Лавров во областа на дамаскинарската литература, и особено на јазичната анализа на А. Селишчев на македонската паралела во Четиријазичникот на Дамаскин, цитирајќи го неговото значајно дело «Очерки по македонској дијалектологији» (I, Казань, 1918).

Речиси и не постои поопсежен труд од областа на палеославистиката, како и од историјата на македонската писменост, во македонската филологија, во кои не се наведени руските филолози (од Ундолски и И.И. Срезневски до Илински и В. Шчепкин) што се занимавале претходно со соодветната проблематика, особено во времето што на извесен начин се заокружува со временскиот период меѓу научните престојувања на Виктор Иванович Григорович (1844) и А.М. Селишчев (1914) и објавувањето на првиот дел од неговата македонска дијалектологија (1918), т. е. во времето на интензивниот развој на споредбеноисториските и палеославистичките проучувања во руската славистика. Кон вие проучувања се приклучуваат руските филолози и лингвисти што објавувале соодветна проблематика меѓу двете светски војни, независно од центрите со кои соработувале (Н. Дурново и др.).

Достигнувањата на раната руска славистика, како и интересот на руските слависти за македонската јазична проблематика добро им бил познат на првите генерации македонски лингвисти, меѓу другото и директно од руските научници (професори, богослови и сл.) кои предавале славистички предмети низ универзитетите во јужнословенските земји (како што е случајот со С. Куљбакин, кој бил професор и во Скопје и во Белград). Од друга страна, името на С.Б. Бернштејн, како и на Н. Державин било популаризирано и од претставниците на првата македонска влада.

Впрочем, од периодот меѓу двете светски војни, за прогресивната македонската интелигенција која веќе ги поставувала во тоа време основите на македонскиот литературен јазик, од непроценливо значење е речничката статија под наслов «Македонски јазик...» од Големата советска енциклопедија (1938), објавена во книгата «За македонскиот јазик» (1978) на Институтот за македонски јазик.

Автор на статијата «Македонски јазик», објавена во Големата советска енциклопедија (1938) е С.Б. Бернштејн, ученик на А.М. Селишчев и учител на Рина Усикова.

2. Под раководство на С.Б. Бернштејн, но и во соменторство на Блаже Конески, Рина Усикова ја започнува својата аспирантура и ја брани својата дисертација од областа на македонистиката. Научниот пристап вложен во дисертацијата под наслов «Морфологија имени существительного и глагола в современном македонском литературном языке» (1965) ќе ја претставува онаа теориска база што ќе

се вложи во главните и специјалните предмети од областа на македонистиката на студиската група Македонски јазик на Катедрата за словенска филологија на Московскиот државен универзитет. Воедно, Рина Ускова покрај наставната дејност активно ќе се занимава во овој период со суштествени прашања од областа на современата македонска граматика, задржувајќи се, од една страна, врз теми со кои македонскиот јазик се разликува од другите словенски јазици (како што се значењата и употребата на глаголската придавка во македонскиот јазик), но и со прашања кои постапна стануваат сериозен предмет на истражување во областа на функционалната лингвистика (како што е модалноста во словенските јазици).

Од раниот период на научната дејност на Ускова интерес заслужуваат и определени теми, кои претходно биле во фокусот на интерес на руската компаративистика, како и на раната руска лингвистика, како што се одделни прашања од морфологијата на македонскиот јазик, конкретно, формите на сегашното време од глаголи свршени по вид во македонскиот јазик (Ускова 1963; Ускова 1964), но и од историјата на македонскиот литературен јазик, конкретно, употребата на глаголот во јазикот на Кирил Пејчиновиќ.

Истакнуваме: 1. Формите на сегашното време во македонскиот јазик биле предмет на особен интерес на нејзиниот ментор С.Б. Бернштејн уште од она време пред кодификацијата на македонскиот јазик (1945), па ова е и едно од првите теми со кои се зафатила Рина Ускова (Ускова, независно дали под влијание на менторот или по нејзин афинитет. 2. Творештвото на Кирил Пејчиновиќ, особено «Утешение грешним» претставувало вистинско откритие на А.М. Селишчев при неговиот престој во Полог. Селишчев врши детаљна јазична и, особено, стилистичка, анализа на «Утешение грешним», но и на други книжевни дела од полошкиот регион, а водно се интересира и за јазикот на Јоаким Крчовски. Ускова, пак, го насочува својот интерес кон онаа форма што има особена функционалностилистичка вредност во јазикот на Кирил Пејчиновиќ

Рина Ускова, бездруго, не можела да им пристапи посериозно на овие теми, ако пред себе ги немала проучувањата на С.Б. Бернштејн и на А.М. Селишчев.

Во лингвистичкиот профил на Рина Ускова во периодот од 1965 до 1990 г. во одредена мера е синтетизирана мунициозноста во пристапот кон граматиката (особено, кон морфонологијата) на С.Б. Бернштејн и интуитивноста во насетувањето на категоријалните особености на јазикот (употребата на формите) во проучувањата на Блаже Конески. Во тој контекст и се насетуваат изворите на руската лингвистика што ја следат традицијата на А.М. Селишчев и С.Б. Бернштејн. А таа традиција не е мала, особено ако се имаат предвид, барем што се однесува до морфолошките проучувања на Ускова, теориските погледи на Бодуен де Куртене и Богородицки.

3. Од 1965/66 година, кога е на студиски престој во Скопје, и особено од 1968 г., кога е учесник на летните школи на Семинарот за македонски јазик, литература и култура во Скопје и Охрид, како и на научните конференции во организација на Семинарот, Рина Ускова е во активен научен контакт со речиси сите македонски филолози, како и со значаен број македонски писатели. Притоа, редовно објавува студии и статии, пред сè, од областа на функционалната лингвистика, во македонските научни списанија.

Од 1993 г. Ускова предава руски јазик на Филолошкиот факултет во Скопје и активно е присутна на речиси сите научни конференции од областа на македони-

стиката, почнувајќи од научниот собир посветен на Крсте Петков Мисирков во декември 1993 г. (Усикова 1996 : 15–22), па сè до Петтата македонско-руската научна конференција во јуни 2012 г. (Усикова 2014 : 325–331). На повеќето од овие собири Усикова имала воведен, т. е. пленарен реферат.

Во овој период интересот на Усикова се пренасочува кон теми од областа на функционалната стилистика, особено кон функционалните стилови на македонскиот јазик, како и кон теми од областа на социолингвистиката и историјата на македонскиот литературен јазик, што секако е резултат и на нејзиното активно присуство во македонската научна и општествена средина. Со други зборови, таа е составен дел од македонскиот академски живот, токму со своето учество на голем број конференции во организација на Универзитетот «Свети Кирил и Методиј» во Скопје и на Македонската академија на науките и уметностите, особено на научни собири поврзани со определени јубилеи, како што беше научниот собир «Откривањето и проучувањето на Македонија во европската наука до формирањето на македонските државни институции» (29 и 30 октомври 2007 г. МАНУ, Скопје), на кој Рина Усикова настапи со воведен реферат на тема «Руската славистика за македонскиот јазик пред неговото кодифицирање».

Рефератот «Руската славистика за македонскиот јазик пред неговото кодифицирање» претставува своевидно историско вјерују на Рина Усикова и го покажува нејзиниот однос кон изворите на руската македонистика.

Односот на Рина Усикова кон изворите на руската македонистика во одредена мера е нивелиран врз основа на проучувањата на историјата на славистиката што во руската академска средина стамено ги водел и ги одржувал С.Б. Бернштејн, како и научната почит што во македонската средина им се посветувала на руските научници во чиешто проучувања постапно се кристализирала самобитноста на македонската етнокултура и литература и коишто ја истакнувале посебноста на македонскиот народ и јазик, во прв ред Виктор Иванович Григорович, А.М. Селищев и С.Б. Бернштејн.

Во рефератот «Руската славистика за македонскиот јазик пред неговото кодифицирање» Рина Усикова дава бриљантни заклучоци за нивниот придонес во лингвистиката, славистиката и македонистиката, преку кои јасно се оцртува и нејзиниот македонистички профил.

4.1. Заклучок на Рина Усикова за Виктор Иванович Григорович: «В.И. Григорович има направено добра социолингвистичка анализа за јазичната состојба на македонскиот словенски етнос».

Забелешка: Станува збор за 1845 г. кога уште никој, па ни Бодуен де Куртене не ни помислува за социолингвистика, а камоли за анализа што се засновува врз комплекс од етнографски проучувања во чијашто хиерархиска подреденост на највисоко место се поставува јазичната комуникација. Се разбира, оваа констатација за Григорович е речиси незабележлива ако се имаат предвид заслугите на Виктор Иванович во откривањето на словенските глаголски и други ракописи, како и во овозможувањето следните генерации слависти да се потпрат врз неговите истражувања, како што забележува Усикова «врз принципите на класичната споредбено-историска лингвистичка школа». Но, да се дојде до тие принципи, неопходен бил фактички материјал кој на руските (и не само на руските) слависти им го овозможил токму Григорович, а од сета таа стамена славистичка историско-

лингвистичка авангарда, Ускова ги наведува само П.А. Лавров и Г.А. Илјински, независно колку му се оддолжиле на својот претходник и како.

Се разбира, интересот на Ускова не бил насочен кон палеославистиката, но затоа пак во голема мера ги продлабочила социолингвистичките проучувања на македонскиот јазик не само од аспект на современата состојба, туку и на историски план.

Дојден во Охрид во 1845 година, В.И. Григорович се соочил со јазични ситуации што се резултат на полилингвизам и полиглосија. Најмалку 120 години подоцна, Ускова се среќава со сосема друг тип диглосија. Компаративните сознaji од социолингвистичките набљудувања на руската и на македонската јазична ситуација на историски план, ѝ овозможуваат на Ускова во своите проучувања да тргне од востановените тези во руската лингвистика. Спореди:

«Воведни забелешки за историјата на јазичните ситуации. Македонската јазична ситуација историски значително се разликувала од руската. Речиси сиот историски период на постоење на македонскиот народ на Балканот е поврзан со туѓи држави... Затоа, повеќе од илјада години главен и единствен идиом на македонскиот јазик на Балканот останувале македонските локални говори: тие постоеле и се развивале во услови на непосреден комуникативен контакт со различни народи, притоа и со државотворните, што доведувало до постоење на јазични ситуации на полилингвизам и диглосија, кога во различни функционални сфери се применувале различни кодови» (Ускова 2008: 72).

Се чувствува во оваа забелешка на Ускова изворната мисла на В.И. Григорович дека во Охрид населението «ги добива своите (јазични) права само во тесен семеен круг, оживеа со присуство на жените».

И токму кога ја «оживува» оваа ситуација, Григорович истапува во сета своја уметничколитературна величина, што ја имал во своите научни почетоци, за потоа отсечно да резонира дека надвор од домот охридјаните «прибѓајатъ къ греческому, иногда къ турецкому языку» (Григорович 1877: 102).

Вживувајќи се во македонската средина, со оној ист ренесансно-историски дух, својствен за повеќето руски патешественици низ Македонија во XIX (покрај григорович, по неговите стапки и архимандрит Антонин, Хиљфердинг, Марија Карлова...), Ускова ја поставува на широк историски фон јазичната ситуација во Македонија, со свој извлечен заклучок: «Македонскиот јазик се употребувал само при неофицијалното комуницирање меѓу свои луѓе, во домашен амбиент. За таков вид комуникација доволен бил локален говор» (Ускова 1997: 152).

Григорович ги нарекува охридјаните «Болгаре», иако пред да дојде во Охрид којзнае и дали очекувал воопшто било какво словенско јазично чувство кај населението за коешто сметал дека е целосно грцизирано. Но, токму ситуацијата со наглиот развој на македонските градови, му го подотворила јазичниот хоризонт дека јазикот што се зборува во Македонија не е бугарски.

Стимулот овозможен од Григорович, особено во врска со градските говори, во голема мера ќе биде теориски поставен и детаљно разработен во социолингвистичките студии на Ускова.

4.2. Заклучок на Рина Ускова за А.М. Селишчев: «Научните трудови на А.М. Селишчев извршија големо влијание врз теоретските и методските основи на славистиката и на балканистиката».

Забелешка: Насловот на заклучната студија во која Ускова ги синтетизира своите теориски погледи и практични набљудувања на македонскиот јазик и на

македонската јазична ситуација носи наслов «Современный литературный македонский язык как предмет славяноведения и балканистики. Современный литературный македонский язык как предмет на славистиката и на балканистиката» и таа е објавена како двојазично издание. Скопје: Филолошки факултет «Блаже Конески», 2008.

Во заклучок кон оваа монографија, јасно го посочува местото на македонскиот јазик меѓу балканските јазици (точки 6, 7), и го споредува со рускиот како «словенски јазици што се наоѓаат на спротивни географски зони на словенскиот јазичен континуум» (Ускова 2008: 125).

Токму во истакнувањето на балканскоста, но уште повеќе на словенската «ареалност» се чувствуваат позициите за кои се залагал А.М. Селишчев во лингвистиката.

4.3. Заклучок на Рина Ускова за С.Б. Бернштејн: «С.Б. Бернштејн ја интерпретира историјата на јазикот и културата на македонскиот етнос од истите принципиелни позиции како историјата на другите јужнословенски етноси».

Забелешка: Тоа е позиција и на современата руска историографија и славистика, што ќе рече, и на Рина Ускова; тоа било заложба и на Крсте Петков Мисирков изложена во контекст на прогресивните славистички проучувања во негово време.

Впрочем, интерпретацијата на историјата на јазикот и културата од етнолингвистички аспект во делото на С.Б. бернштејн се должи на неговите мунициозни морфолошки и особено моефонолошки проучувања, кои се солидна лингвистичка подлога за истакнување на диференцијацијата меѓу (јужно)словенските јазици.

5. Во статијата «Руската славистика за македонскиот јазик пред неговото кодифицирање», авторката не се задржува само врз теоретските погледи на научниците што ги излоиле своите теориски погледи и ставови за македонската јазична ситуација и за македонскиот јазик ред неговото кодифицирање (како што е наведено во насловот), туку го истакнува и значењето на учениците и соработниците на Бернштејн, што ќе рече, нејзини современици, пред сè, В.М. Илич-Свитич, Н.И. Толстој, Г.А. Цихун. Поставувајќи го нивниот лингвистички опус во врска со теоретските погледи на А.М. Селишчев и С.Б. Бернштејн, Рина Ускова ги посочува и нејзините публикации со кои ги продолжува нивните «македонистички дела».

ЛИТЕРАТУРА

Григорович В. Очеркъ путешествія по европейской Турціи. 2-е изд. М., 1877. 181 с.

Конески Б. Македонската литература и македонскиот литературен јазик, култура. Скопје, 1945.

Конески Б. Граматика на македонскиот литературен јазик. Прв дел. Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија, 1952.

Ускова Р. О настоящем времени глаголов совершенного вида в македонском литературном языке // Славянская филология. Вып. 4. М.: Изд-во Московского университета, 1963.

Ускова Р. Морфологическая классификация глаголов в македонском литературном языке // Вестник Московского университета. Серия 7. Филология, журналистика. 1964. № 5.

Ускова Р. Морфология имени существительного и глагола в современном македонском литературном языке / Институт за македонски јазик «Крсте Мисирков» – Скопје; посебни изданија. Кн. 5. Скопје, 1967.

Ускова Р. Забелешки по повод функционалните стилови во современиот македонски јазик / Македонскиот јазик од Мисирков до денес, реферати од научниот собир одржан во Скопје на 16 и 17 декември 1993; Институт за македонски јазик «Крсте Мисирков». Скопје, 1996.

Усикова Р. Кон развојот на македонскиот јазик со оглед на јазичната ситуација во Македонија // Педесет години на македонската наука за јазикот, МАНУ. Скопје, 1997. С. 153–163.

Усикова Р. Современный литературный македонский язык как предмет славяноведения и балканистики [Современный литературен македонски јазик како предмет на славистиката и на балканистиката]. Скопје: Филолошки факултет «Блаже Конески», 2008.

Усикова Р. Руската славистика за македонскиот јазик пред неговото кодифицирање // Откривањето и проучувањето на Македонија во европската наука до формирањето на македонските државни институции, МАНУ. Скопје, 2009. С. 19–29.

Усикова Р. (2014) Јазичната ситуација и јазичната политика во република Македонија / Руско-македонски јазични, литературни и културни врски 5, УКИМ, Филолошки факултет «Блаже Конески». Скопје.

REFERENCES

- Grigorovich V. (1877) *Essay of Journey through European Turkey*. 2nd ed. Moscow. 181 p.
- Koneski B. (1945). *Macedonian Literature and Macedonian Literary Language, culture*. Skopje.
- Koneski B. (1952) *Grammar of the Macedonian Literary Language. First Part*. Skopje. State Publishing House of the Republic of Macedonia.
- Usikova R. On the Present Tense of Perfective Verbs in the Macedonian Literary Language. In: *Slavonic Philology*. Issue 4. Moscow. Moscow University Press. 1963.
- Usikova R. Morphological Classification of Verbs in the Macedonian Literary Language. *Moscow State University Bulletin. Series 7. Philology, Journalism*. 1964. No 5.
- Usikova R. (1967) Morphology of the Noun and Verb in the Modern Macedonian Literary Language / Macedonian Language Institute “Krstе Misirkov”, special editions. Book 5. Skopje.
- Usikova R. (1996) Notes on Functional Styles in Modern Macedonian / The Macedonian language from Misirkov to the present day, excerpts from a scientific meeting held in Skopje on 16 and 17 December 1993; Institute of the Macedonian Language “Krstе Misirkov” – Skopje. Skopje.
- Usikova R. Toward the Development of the Macedonian Language, Taking into Account the Linguistic Situation in Macedonia. In: *50 years of Macedonian Language Science / Macedonian Academy of Sciences and Arts*. Skopje. 1997, pp. 153–163.
- Usikova R. (2008) *Modern Literary Macedonian Language as a Subject of Slavonic and Balkan Studies*. Skopje. Blazhe Koneski Faculty of Philology Press.
- Usikova R. Russian Slavic Studies of the Macedonian Language before Its Codification. In: *Revelation and study of Macedonia in European science before the formation of Macedonian state institutions / Macedonian Academy of Sciences and Arts*. Skopje. 2009, pp. 19–29.
- Usikova R. (2014) Language situation and language policy in the Republic of Macedonia / *Russian-Macedonian Linguistic, Literary and Cultural Relations 5*. UKIM; Blazhe Koneski Faculty of Philology. Skopje.

Сведения об авторе:

Димитар Пандев,

доктор

редовен професор

Филолошки факултет «Блаже Конески»

Универзитет «Св. Кирил и Методиј» в Скопје

Dimitar Pandev,

PhD

professor

Faculty of Philology “Blazhe Koneski”

University “Ss. Cyril and Methodius” in Skopje

d.pandev@ff.ukim.edu.mk